

"DİKİZLEME" KÜLTÜ VE "UNUTUŞ" ÜZERİNE

*Rukiye Akkaya Kia**

"Beni yitik anlamları bulma sözlüğüne gömen"¹ cızırtılı hafıza gömütünde, "yeni anlamlar sözlüğünü" yazarlarla, yeni lisanda uydurulmuş kelimelerin içine bakanlarla karşılaştım. Kelimelerin anlamlarının nasıl ve neden değiştirildiğini arıyorlardı. Kelimeleri doğru kullanmanın imgesi, her defasında "yeni sözlüğe" bakmak olduğundan; her bir kelimenin hakikat içeriklerinin yok edilmesi için istihdam ve disiplin başlı başına bir işti orada. "Yeni Lisanda Düşün Merkezi" düzmece anlamlarla değiştirdiği her bir kelimeyi, düşünceleri boğmak için, hakikati unutuşa gömmek/gömdürmek için kullanıyor, sonra fırlatılıp atılıyordu ateşe. Gerçeği söyleme hastalığına yakalananların kurşuna dizildiği karelerle; açları, muhtaçları, hak arayanları görmeyenlerin aynı ekranda görünüyordu yerdin orası. Gönlü kelimelerin yok edilmesine razı olmayanlar da vardı aralarında. Ama sonunda, sevgisini işkence acısına satıverip; o da ağladı, kestane ağaçlarının yayvan dalları altında. Sistem kusurlu hafızları yok etmiyordu, ona kendi istediği biçimi verene kadar üzerinde çalışıyordu. Ona, kendi kelimelerini öğrete kadar. Herkesin herkese yalan söylediği o yerde, hakikat kılavuzlarını takip eden kimse yoktur. Unutuşun ne olduğunu unutmayanlar dışında. Şimdi 1984'ün kaç yıl geride kaldığını hesaplayanlar ile baş başayız. Büyük Birader'in o sabit gözleri ve kırışık, suskun dudakları karşısında, o sureti bir düğmeye basıp kapatırken birisi; sisteme şüphe duyan diğeri sorar: "nasıl yaptın bunu?" Cevap gri odanın bilinmezinde çınlar; "hepimiz bu ayrıcalığa sahibiz".² Şaşkınlık ve bakışları kaplayan keder! İzleyenin hem içinde hem dışında, bir fırtına kopmadan dağılmayacak kadar yoğun ve katmanlı. Ekranı kapatıp, kendi kelimelerine gömülebilirdin; elbette onların anlamlarını hala hatırlıyorsan! Ama bu iş hep böyle değildi!

George Orwell'den iki bin beş yüz yıl önce, hafıza ve unutuşun toplumları nasıl biçimlendireceğini anlatan Platon'un eserlerinde; iyiliğin ya da kötülüğün kaderimizi bağlayan bir seçim olduğunu gösteren mitolojik öyküler vardır. Seçimin aslında iradeye bağlı olduğunu düşündüren Er'in öyküsünde Platon, insanın bildiklerinin özünü borçlandığı yaşamlar arası geçişten bahseder. Ruhlar; kötülüklerinin kefarecini ödemek veya iyiliğe tamamlanmak için eksiklerini terbiye

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku ABD.

¹ Rukiye Akkaya Kia, "Körleşme" Üzerine (2), *Hukuk Kuramı*, C. 5, S. 3, Eylül-Aralık 2018, s. 75.

² George Orwell, 1984.

etmek üzere, yeni yaşamlarını seçip yeniden bedenlenecekleri yere doğru yol alırlarken, Amales ırmağının kıyısında konaklarlar. Bu su, hiçbir kap içinde durmaz ama herkesin biraz içmesi zorunludur. Suyu içer içmez, ruhlar uykuya dalarlar. Bazı ruhlar ölçüyü kaçırıp biraz fazla içince, açgözlülüğün cezası olarak mı bilinmez, her şeyi unuturlarmış. Er'e içirilmemiş bu sudan, uyandığında bedeni odun yığınlarının üzerindeymiş.³ İşte o sudan içme gadrine uğramayan Er'in hatırladıkları sayesinde öldükten sonraki yaşamın ne olduğunu okuruz Platon'dan. Ve aslında, bildiklerimizin hepsini Er'e borçluyuzdur. Çünkü öldü zannedilip tam bedeni yakılacakken dirilmiştir. Hafızası unutuşun afetine uğramamıştır henüz. Geçici bir süre için canı bedeninden ayrılınca; gördüklerini anlatır. Ama öyküye biraz dikkatli bakan herkes, neden Er'e bu sudan içirilmediğini soracaktır. Unutuşu hatırlamak için, unuttuklarımızı yeniden çağırmak için olabilir mi?

Geçmiş; ruh atalarının, düşüncede ve eylemde biriktirdiği kelimelerle yeniden kurgulanırken, Platon'a sormak gerekir: Yaşam, iyi-kötü terazisi üzerinde bir dengede ise; unutuşu hangi kefeye koymalı? Atalarımızı seçme özgürlüğümüz ya da onlardan kalan kelimeleri, anlamları seçmece alma özgürlüğümüz var mı? Ya onların unuttuklarına, hatırların derin kazısını yaparken rastlarsak!

İmgelemin tüm zenginliğine rağmen çorak bir ülkedir unutuş. Ne kadar canlı olursa olsun hatırayı bugüne ekleyemezsiniz. Zamanın iman etmediği o çorak ülkede, sadece üzerinizde etkisi kalan duyguya sığınarak avunursunuz. Hafızayı ve de insanı kusurlu yapan şu kederli "unutuşu", kederleri "unutuşu" ne yapmalı sevgili okuyucu?

Hafızamız; etrafımızda olanı/var olanı, zihinde hıfzeder, saklar. Bellekte korur. Hâtıra;hatırda olandır. Hatırlamak, zihnin geçmişi yeniden anmasıdır. Unutmak (nisyân) bunun tam karşısında yer alıyor. Zihin geçmişi anmak istese de hatırlamıyor. Unutma (ferâmuş), kelimelerin, imgelerin, yüzlerin, oluşun hatırdan/hatıralardan çıkmasıdır. Bir tapınak gibidir hafıza; "unutuş"un tütsülendiği, bulanıklaştığı ve bazen hafıza mabedinin yüksek tavanlarına çarpıp kaybolan sesler, dualar gibidir. Hatıralar, ortak bir sonsuz hafıza denizinin diplerinde uyur. Belki bu uyku içinde, hatırlama bir rüyadır. Yani diyordum, hatırların uykusu içinde bir rüya mıdır hatırlama? Şiirde karşımıza çıkar. "Ey

³ Platon, *Devlet*, Çev. Sabahaddin Eyüboğlu/M.Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 304-306.

unutuş! Kurtar bu gamlardan beni” diyordu Ahmet Muhip Dıranas. Kendini, unutuşun merhametine terk eden şairi okurken de kederleniyor insan.

Ama başka kederler var. Unutulmasın ve yenilenmesin aynı haksızlıklar diye, bir canı, bir insanı, bir olayı unutuşa gömmemek için etraftakinin “dikizleyip geçtiği”, bir fotoğrafa, bir görüntüye, bir muğlak söze dönüşmesin diye; unutuşun dalgalarına kapılıp gitmeyen kayalar gibi inadına hakikati gümbürdetip duran kederler. İnsanlar, meydanlara unutuş kitabeleri yazar. Kayıp hafıza albümünün sayfaları sıralanır müzelerde, kütüphanelerde, mezarlıklarda, Adliye Saraylarının arşivlerinde. Zamana sinmiş kalıntılar üzerinde, unutuş salınır durur. Çoğu acıya doymuş hatırlardır bunlar.

Unutuş, hatıraların verdiği hasarın, acının, kederin bellekteki restorasyonu mudur? Hatıralara gösterdiğimiz şefkat; gönül bezginliğine dönüşünce, bir ferahlatıcı el gibi omzumza dokunur unutuş. Kederi boş verelim de hatırlama dizgesinde yoldan çıkan anıları, zihin unutuşa bırakır. Bazen rüyaları kıyama çeken gibidir, bir iç kanama gibidir unutuş!

Aziz Augustinus; belleğin, sonsuz derinlikte bir depo⁴ olduğunu söyler. Nesnelerin imgeleri şaşırtıcı bir çabuklukla zihne yerleşirler ve anımsamanın gücü ile oradan çıkıverirler.⁵ Duyular dünyasındaki her şeyin imgesi, havada uçuşan toz zerrecikleri gibi hafızaya akar. Ama sonra onlara ne olur? Bahsetmek istediğim bu imgeler değil. Bir duruma, bir oluşa, bir duyguya, bir eyleme ilişkin olan birikimler ve onların unutulması. Gözün değil; bakışın, o bakışların bizde uyandırdığı duygunun unutulmuşu, o duyguyu ifade eden kelimelerin unutulmuşudur.

Hukuktaki karşılığı; “mürûr-i zeman”. Bir hakkın aranması için, bir hükmün yerine getirilmesi için, hukukta tanınmış olan sürenin geçip gitmesidir. Adaletin yerine getirilmesi talebine karşılık, geçerliliği tanınmış zamanın bitmesi, tükenmesidir.

Şimdi John Locke’u dinleyelim; “...kelimeler, düşüncelerimizi kaydettiğimiz araçlardır, bu kayıtlar sayesinde hafızamızın yardımı ile kendi kendimize konuşuyoruz aslında”.⁶ O halde; bilmediğimiz kelimelerle bir düşünce önerilemez, yaratılamaz, aktarılamaz. Dahası; doğru düşünceler, ancak doğru kelimelerle ifade

⁴ Augustinus, *İtirafılar*, Çev. Dominik Pamir, İstanbul, 1997, s. 204.

⁵ Augustinus, s.205.

⁶ John Locke, *Kelimelerin Suistimali*, Tefrika Y., Çev. Büşra Erdurucan, İstanbul, 2017, s. 79. “Sözcüklerin Yetersizliği” başlığı ile bir başka çeviri için ayrıca bkz. John Locke, *İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme*, Çev. Vehbi Hacıdıroğlu, Kabalcı Y., İstanbul, 1996, s. 277 vd.

edilebilir. Kelimeler düşüncelerimizi iletmenin aracıdır. Ama kelimeler düşünceleri getiremiyorsa; dildeki, doğru kelimeler mi yoksa düşünceler mi kayıptır?

Gündelik yaşam pratiğine yönelik kullandığımız kelimeler ve kipler, hemen her insanda aynı imgeyi uyandırır. Eğer anlatmak istediğini açıkça ve basit kelimelerle anlatmıyorsan; insanlar anlayamadığı için önce sıkılır, sonra dinlemeyi bırakır ve sonra dinlediğini unuttur. O halde kusurlu düşünce yoktur, kusurlu kelimeler vardır. Eksik ve anlamı oturmamış kelimelerse seçtiklerin, kusur derinleşir sanki. İsimler şeylerin özünü yansıtmadığından; akıl değil, kelimeler kusurludur.⁷ Doğru seçilmiş kelimeler, düşüncelerimizi doğru bir şekilde düzenlemeye ve doğru bir biçimde iletmeye yarar.

Kelimeler, bilginin içeriğinden de ayrı düşünülemez. Bildiğimiz ama tanımını yapamadığımız kelimeler, o sesleri bildiğimizi ama düşüncelerle, imgelemlerle ilişki kuramadığımızı göstermektedir. Locke'a göre; her şey gibi kelimeler de suistimal edilir. Nasıl? Bu kusurlu haller; kelimelerin "hatalı kullanımıdır", yani kelimenin anlamı dışında kullanılmasıdır. "Tutarsız kullanım" da kelime ile anlatılmak istenen düşünce, birbirinin üstüne oturmaz. Bazen kelimelerin anlamları üzerinde kasıtlı, sahte bir belirsizlik oluşturmak için kelimeler suistimal edilir.⁸

İnsanın, kendi hafızasını tahrif etmesi mümkündür. Unutuş, önce kelimelerle başlar. Toplumlar da aynı yolu seçebilir. Bir olayı hatırlatmada/hatırlatmada seçilen kelimelerin gücü, o olayı unutuşa gömmeye/gömdürmede ya da olayın hatırlanmasını istediği yöne çevirmede aynı etkiyi yaratır. Cinayetlerin, sosyal medya ortamında masumiyete indirgenmiş kitlesel "dikiz" anlarına dönüşmesidir kitlesel unutuş. Bazen unutuş, zamanın vicdanına terk edilir; sanki insandan bağımsız bir vicdan varmış gibi! "Mürûr-i zaman", tam da artık o noktadan sonra, adalet arayışının boşunallığını meşrulaştırma aracıdır.

Tıkandığında bir hakkı arama yolu, adaletin yoluna tıpa konduğunda; o hak unutulmasın diye, toplumların hafızasından silinmesin diye, yani "unutuşun" karanlık dehlizlerinde kaybolmasın diye "zorla kaybedilme", "kadın cinayetleri", "şehrin sessizce ölümü" gibi yeni kelimeler yaratılır. Kelimeler bir taraftan hafızayı inşa eder, bir taraftan dönüşür ve dönüştürür imgeleri. Aslında bu imgeler, yaşamımız boyunca bize eşlik eder. Unutuşa ket vurmak için hafızayı besler. Hatıralar, bizde uyandırdığı duygularla, zihindeki imgelemlerle anımsanır. Ama o

⁷ Locke, *Kelimelerin Suistimali*, s. 90.

⁸ Locke, *Kelimelerin Suistimali*, s.94 ve s. 97.

kitlesel dikiz sürerken, ekrandaki imge sürekli değişirken bir önceki görüntü ve onun bağlı olduğu hakikat hemen başka biri ile yer değiştirir. Ekranı bir ân önce dolduran imge, hakikatle kurduğu bağı anlatan kelimeyle birlikte unutulur. Sonra bu unutuş ânı da unutulur. Kelimeler, hafızamıza isyan eder, anlamların, hakikatle kurduğu ilişki unutulur. Bunu Günther Anders'in *İnsanın Eskimişliği* kitabında anlattığı; hakikatin kopyasına dönüşen ve kendisi de bir tüketim nesnesi haline gelen "solo" bireyin kitle ile kaynaşmasına; ama aynı zamanda kendi olma hali tahrip edildiğinden kitle iletişim araçları tarafından sürüleştiren insan⁹ eleştirisine benzetiyorum.

"Mürûr-i zeman"; adaletin zamana esir edilmesini anlattığı için tüm şiirselliğine rağmen unutuşu destekleyen bir kavram. Gerçi insanın hak arama imkânı varken (buraya dikkat) bir nedenle hakkını aramaması; gerçeğin ortaya çıkarılması için delillerin kaybolmasına, bulunamamasına, yok edilmesine karşılık alınmış bir önlemdir. Antik Yunan'da, Roma Hukukunda ve İslam Hukukunda tanınmış bir kurumdur. Kişinin hakkını arama imkânı varken bunu ihmal etmesi, olay üzerindeki şüpheyi arttırıcı bir neden olarak görülmüş; üstelik usul ekonomisi göz önüne alarak, mahkemelerin çok eskilerde kalmış olayları aydınlatması zor olacağından kamu otoritesinin bu gibi durumlarla zaman kaybetmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Kitlesel "dikiz" ekranında hakikat ile yukarıda bahsedilen solo birey arasındaki tahribatı esnasında olgu, zamanın hafızasına terk edilmiştir.

Ama unutmamak yani unutuşa/unutturuluşa direnmek, insanı kusurlu yapmaz. Burada unutuşa gömülmesi istenen olgunun; inadına hatırlanması, zamana direnmesinden bahsediyorum. Düşünce tembelliğinden kurtulmuş insanların marifeti olan, adaleti bekleyen toplumların mahirliğinden ve adaleti görünür kılan dirayetli kürsülerin varlığından bahsediyorum. Yoksa hukuku ve yasayı biliniz, anlaşılır kılan kelimelerin varlığı ne işe yarar! Tarihin içinde yitik zamanların, yitik kelimeleriyle; yani her biri, bir mezar taşına dönüşmüş, donmuş, o anda kalmış bakışlar -ki siz de o gözleri milyonların topladığı büyüklü küçüklü bir ekranda görmektesinizdir-dikizlenip geçiliyor. Ya kelimelerin suiistimal edilmesini bahane ederek ya da başkalarının acısıdır diyerek unutuşa gömülüyor. Düşüncenin, kendini manipüle ettiği bir kaçıştır bu. Ama hakikat sizi ve bir kitlesel külte dönüşen "dikiz" ânını unutmaz! Çünkü kelimeleri ya da onların yansıdığı ekranı durmadan değiştireniz de hakikatin içeriğini değiştiremezsiniz.

⁹ Günther Anders, *İnsanın Eskimişliği*, Çev. Herdem Belen-Hüseyin Ertürk, İthaki Y., İstanbul, 2018, 2.Cilt, s.101.